

KOSZTA GABRIELLA

Barátság két felvonásban

1974 tavaszán a Korunkban olvastam a *Zuhanások (Oratórium három hangra)* című hosszú verset, és úgy megérintett, hogy a sűrű színházi elfoglaltságom ellenére hamar megtanultam kívülről, és foglalkoztatni kezdett egy Hervay Gizella-est gondolata. Az előadás gerince a *Zuhanások* poéma lett volna, de válogattam a *Virág a végtelenben*, a *Tömondatok*, az *Űrlap* és a *Kobak könyve* című kötetekből is verseket, meséket, és úgy ítélem meg, hogy igazán szép anyag állt össze, amit nemcsak a Temesvári Állami Magyar Színházban, hanem a romániai magyar középiskolákban és kultúrotthonokban fogok előadni. Koczka György, a színház irodalmi titkára lelkesen fogadta az ötletet, az 1974-75-ös színházi stúdióműsorba be is iktatta. Boldog voltam. Viszont akkor nem úgy volt, hogy az ember csak úgy kedvére összeállított egy irodalmi műsort és nyilvánosan, ellenőrizetlenül mondta a verseket. De nem ám! A műsorom anyagát, mint bármelyik színházi előadás szövegét, be kellett nyújtani a megyei propagandaosztályra, vagyis a cenzori hivatalba, ahol a háromnegyedét azonnal kihúzták, és a címét dekadensnek nyilvánították. Azt mondták, hogy a kihúzott verseket helyettesítem a szocializmus építését dicsőítő versekkel. Nem akartam megváltoztatni a címet, ami szerintük egy Szeben környékén lezuhant repülőgépre is utalhatott, és így megzavarta volna az állampolgárok nyugalalmát. Nem tiltották be az estet, csak azt tanácsolták, hogy a címtől kezdve mindent változtassak meg benne, csaknem minden verset cseréljek ki, és főleg a *Zuhanásokat* felejtsem el. Erre nem voltam hajlandó, nem is politikai meggyőződésből, inkább színészi önérzetből. Mire behívtak a propagandaosztályra. A propagandatitkár előhúzott egy szöveget, elém tette, egyik Kobak-mese volt: *A piros farkas*. Szerintem mégis kicsoda a piros farkas, kérdezte az elvtárs, egyszerre hamiskásan és fenyegetően. Mondtam, ez egy mese, elvtárs, és a mesében a piros farkas nem más, mint maga a piros farkas... Nem engedélyezték az előadást.

Pár nap múlva a színház portása a Román Televízió magyar adását vezető Bodor Pálnak az üzenetét nyújtotta át nekem próbára menet, az állt benne, hogy haladéktalanul jelentkezzem nála Bukarestben a Hervay Gizella-műsorommal. 1975. január-februárjában kemény tél volt, aggódtam, hogy a repülő fel sem tud szállni. De felszállt, és én másnap délelőtt már a tévé székházában ültem. Kezdő színésznőként addig nemigen forogtam ilyen elegáns helyeken, és iszonyúan csörömpölt a kávéscsészém a csészealjon, amíg megpróbáltam Bodor Pálnak tömören előadni a betiltott műsorom történetét. Bodor a versekről kérdezősködött, kíváncsi volt, hogy jutott eszembe a műsor és hol találtam rá a *Zuhanásokra*. Miután minden kérdésére feleltem, Bodor Pál felállt, kinyitotta az íróasztala mögötti ajtót, és mint kiérdemelt jutalom, ott állt Hervay Gizella, akinek a képét már láttam újságban. Azt hittem, jelenésem van. Gizi hangosan kacagott, olyan boldog volt, nem tudta abbahagyni a kacagást. Bodor pedig azt mondta: „Hölgyeim, ismerkedjenek meg, magukat a Jóisten is egymásnak teremtette, menjenek a büfébe, beszélgessenek. Ha befejezem a munkámat, elmegyünk hozzánk, harapunk valamit.” Pár pillanatig mérget vettem volna rá, hogy álmodom. De aztán tényleg elmentünk Bodorékhoz, Júlia, Bodor felesége finom falatokat rakott elénk, ők mindenféléről beszélgettek, amiből én keveset értettem, Gizi nagyon vidám volt, és mintha családtag lett volna Bodoréknál. Beugrott Szász János, bemutattak, és részletesen elmesélték neki, hogy mi járatban vagyok Bukarestben, és hogy délelőtt néhány részletet felvettünk a nem engedélyezett műsoromból. Szász János rendkívül művelt és nagyon kedves, közvetlen ember volt, rögtön üzent velem a Temesváron élő szüleinek, szerintem csak azért, hogy feloldódjam, és ne feszengjek.

Este lett, mire felkerekedtünk Gizivel. Eszméletlenül szakadt a hó. 1975-ben a romániai nagyvárosokban még volt rendes közvilágítás, és a fénytől szikrázó hóréteg jótékonyan eltakarta Bukarest reménytelenül szennyes és szegényes utcáit, onladozó épületeit, betonrengeteget. A havazásban Gizi megmutatta nekem a fővárost, rengeteget csatangoltunk összevissza, végig a Kiseleff sugárúton, az Aviatoriloron, a Piața Romanán, nemigen kotorták a havat sehol, és a Diadalív olyan fenségesnek tűnt előttem, mintha a Champs-Élysées-re röpített volna egy titokzatos varázsló... Gizi mindenáron meg akarta mutatni nekem azt az ütlethelyiséget, ahol Szisszel laktak valamikor, és a pusztá betonra terített újságpapírról ették lábashóból a krumplipaprikást. Fogalmam sincs, hogy amikor ott jártam, hol lakott Gizi, mert egyáltalán nem ismertem Bukarestet, és azt sem tudom, hogy értünk végül haza, csak arra emlékszem, hogy nekem csizmában is átfagyott a lábam és a kabátom alja is teljesen átmedvedett, elgémberedtek az ujjaim, de csak az előszobában vettem észre, hogy Gizi is csuromvizes, viszont ő csak tornacipőben volt. A trapéznadrágja eltakarta a cipőjét, igaz, nem is figyeltem a lábát, úgy belemerültünk a beszélgetésbe, ő pedig nem panaszkodott. Szerencsére jó meleg volt a kellemes lakótelepi lakásban. Kobak már várt minket. Mentateát ittunk, és miután Gizi kifaggatta Kobakot a leckéről, aláírta az ellenőrzőjét és meghagyta neki, hogy reggel ne késsen el az iskolából, behúzódtunk az egyik szobába, és a csergével letakart kanapén, a kalotaszegi frásos párnák között hajnalig beszélgettünk.

Gizi érettségi után a színi-re járt, onnan iratkozott át a magyar szakra, volt egy csomó közös ismerősünk, ez megkönnyítette a beszélgetést. Rengeteg versét tudtam kívülről, kérdezgettem a versekről, és ő annyira a bizalmába fogadott, hogy a lelki problémáiról is nyíltan beszélt. Egész életében a magány, az árvaság elől menekült, rettentően szenvedett a társtalanságtól, de egyetlen örök társának Szilágyi Domokost tekintette még mindig. A kedvese, testi-lelki jó barátja és támasza, a kiváló operatőr, Fischer István a hetvenes évek elején Németországba disszidált, és Gizi – bár sokan szerették és voltak barátai – Bukarestben nagyon elveszettnek érezte magát nélküle. Elmondta, hogy Kolozsvárra szeretne költözni, és azt tanácsolta, hogy szerződjek én is oda. Különös volt, hogy igen rövid ismeretség alatt olyan hosszú utat bejártunk, hogy a titkos terveibe is beavatott. Összebarátkoztunk. Gizi szenvedélyes és szélsőséges ember volt, a háború, a nehéz gyerekkora mély nyomokat hagyott benne, de nagyon jó humorérzéke volt. Jó emberismerő, kíméletlenül ironikus a saját és a mások esendőségével szemben. Mondtam is neki, hogy nem szeretnék a nyelvére kerülni. Kacagott, szívből kacagott. Úgy, érzem, létrejött közöttünk az a meghitt kölcsönösség, ami az őszinte barátság alapja. És akkor kertelés nélkül bevallottam, hogy én már nem szerződöm Kolozsvárra, se máshová, mert beadtam a kitelepülési kérelmemet, végleg elmegyek Magyarországra, de ez egyelőre titok, kérem, ne mondja el senkinek.

És akkor hirtelen megdermedt körülöttünk a levegő, mint a kocsonya. Én csak pislogtam benne, Gizi mereven, megváltozott arckifejezéssel sokáig nézett a szemembe. Muszáj volt visszanezennem rá, nemcsak állnom a tekintetét. Koromfekete volt a szeme, és olyan mély bánat kavargott benne, mint egy örvény, azt hittem, ott menten beszippant és örökre eltűnök. Egy kis csend után végül mégiscsak helyrebillent a háziasszony-vendég improvizációs jelenetünk egyensúlya. Az ágyazással, vekkerfelhúzással a dramaturgia szabályai szerint sikerült valahogy levezetni a feszültséget. Mondtam, ne keljen fel reggel, megiszom a kávé, becsukom az ajtót és rohanok a reptérre, majd jelentkezem... Mindenáron bemutatam a *Zuhanásokat*, majd beszélünk... Pusziom Kobakot!

Romániában nem mutattam be a *Zuhanásokat*, és ott Gizivel sem beszéltem többé. Nem is volt telefonunk.

1976 szeptemberében Pécskára, Köröskisjenőre, Dettára, vagy nem tudom, hová indultunk éppen tájékoztatásra. Mielőtt felléptem a buszra, Koczka Gyuri hozta a hírt, hogy Szisz öngyilkos lett. Mintha bekapcsoltak volna egy sztroboszkópot, olyan élesen villantak

fel előttem a másfél évvel korábbi Gizivel való bukaresti találkozásunk foszlányai. Gondoltam, amint lehet, Bukarestbe utazom. De Gizi már nem volt Bukarestben. A Pszichiátriai Intézetben kezelték – Budapesten.

1977. március 4-én egyszerre értesültem a bukaresti földrengésről, Kobak haláláról és arról, hogy mégiscsak végleg elhagyhatom Romániát, megkaptam az engedélyt. Augusztus végén már két bőrönd használt holmival, két forint készpénzzel, állampolgárság és minden meggyőződés nélkül megérkeztem Budapestre. A Filmgyárban kaptam munkát, lakást is béreltek nekem Zuglóban a filmezés alatt. Alig érkeztem meg Pestre, Hervay Gizi üzent Széles Klárral, hogy szeretne látni, ő nem jöhet ki a pszichiátriáról, de én bármikor meglátogathatom. Nagyon vár... Ezzel indult a barátságunk második felvonása.

Gyönyörű kora ősz volt Hűvösvölgyben, amikor az Országos Pszichiátriai Intézet parkjában találkoztunk. Gizi pont úgy örült nekem, mint amikor Bodor Pál elnöki szobájában megismerkedtünk. Még az is felmerült bennem, hogy talán nem is tudja, mi történt Szisszel és Kobakkal, mindenesetre akkor nem emlegettük őket; Gizi úgy viselkedett, mintha ő ott nem is ápolt lenne, hanem valami gondnok vagy adminisztrátor. Tüsténkedett, intézkedett. Megmutatta a parkot, az épületeket, bemutatott az orvosának, az ápolóknak, némelyik betegnek. Az előcsarnok büféjében üdítőt ittunk, süteményt ettünk, Gizi úgy traktált, mintha otthon volna, és részletesen beavatott a zártosztály életébe, szokásaiba. Mintha egy színházi büfében tárgyaltuk volna ki a kollégákat, elszuttogta nekem, hogy a szobatársainak milyen szórakoztató mániái vannak, és a csoportos beszélgetéseken hogy próbálják egymást lebeszélni a hülyeségeikről. Kacagtunk. Meg voltam szeppenve, mert Gizi egyáltalán nem tűnt betegnek, bennfenteskedve elintézte, hogy bemehessek a zártosztályra, és nagyot kacagva mutatta, hogy az ajtókon belül nincs kilincs. Szerették a betegek és az ápolók. A betegtársai közül volt, akinek bemutatott, másokra rá se hederítettünk, de nem részletezte, hogy miért. Aztán megkért, hogy adjam fel a leveleit, legközelebb vigyek neki noteszt, bélyeget, hálóinget, menjek el a Tamás nevű féltestvéréhez, hozzak el tőle valami apróságot. Amikor tudtam, látogattam. Rendkívül szélsőséges hangulatokban találtam. Volt úgy, hogy lelkesen dolgozott, a kinti életét tervezgette, és a tervezgetésbe engem is bevont, megmutatta a legújabb versét, máskor pedig csak feküdt szólanul az ágyán, révetegen, tudomást sem vett rólam. Dolgoznom kellett, leginkább olyankor látogattam, ha a szinkronba hívtak. Legtöbbször nagyon örült nekem. Akkora volt a gyásza, a bánata és a bűntudata, hogy képtelen volt megosztani bárkivel, viszont vasmarokkal kapaszkodott abba, akitől őszinte, feltétel nélküli szeretetet remélt. Belém is így kapaszkodott. Egyszer arra kért, hogy vigyem ki hétvégére a kórházból. Aláírtam egy papírt, hogy felelősséget vállalok érte, vasárnap este visszaviszem. A zuglói házinénim pazar ebédet főzött Gizi tiszteletére, irodalomról, költőkről beszélgettünk, és akkor az asztalnál meglepő tárgyilagos hangon elmesélte, hogy mi történt Szisszel és Kobakkal. Elhajóztunk Nagymarosra és vissza. Másnap elmentünk Szigligetre, Gizi feltétlenül találkozni akart valakivel az alkotóházban, de nem találtuk ott az illetőt, visszamentünk Pestre. Sokat dolgozott akkoriban, sokat írt, megmutatta az új verseit, összeállított egy új kötetet, közben Bukarestben megjelent kötetben is a *Zuhanások*, azt mondta, ír nekem egy monodráját. Nemcsak én látogattam akkoriban, nemcsak velem volt jóban, ezt tőle tudtam, de a ragaszkodásában velem is, másokkal is kizárólagosságra törekedett. Hogy akkor senki se állhasson közénk, senkivel se kelljen osztozkodnia a szereteten. Gyönyörű tavasz volt, két napon át csatangoltunk, kirándultunk, versekről beszélgettünk, őszintén szólva el is feledkeztem róla, hogy Gizi tulajdonképpen beteg. Estére visszabuszoztunk Hűvösvölgybe. Nagyon fáradt voltam, készülnöm kellett a másnapi forgatásra, és Gizi kedvesen azt mondta a kórház kapujában, hogy ne vicceljek, nem kell őt a parkon át bekísérni az ajtóig, egyedül is odatalál, inkább siessék, hogy elérjem még a buszt, a papírt ő is oda tudja adni az orvosnak vagy a főnővérnek. Megöleltük egymást, ő elindult a parkon át a kórház felé, én rohantam a buszhoz. Pár nap múlva kiderült, hogy

Gizi megszökött, egyszerűen nem ment vissza az osztályra, hanem egy éles hajtűkanyarral kilépett a kapun. Már nem emlékszem, hogy akkor vagy egy másik szökésekor történt, hogy elment Karikás Péterékhez, akik az erkélyen álltak éppen, amikor Gizi megjelent és vidáman felkiabált nekik, hogy dobják le a lakáskulcsot, ne fáradjanak, felmegy hozzájuk egyedül. Péter ledobta a kulcsomóját, Gizi zsebrevágta, azzal továbbment, és mire utána szaladtak, ő már nem volt sehol.

Előfordult, hogy rövidebb-hosszabb időre kiengedték a kórházból, olyankor az öcséséknél, Tamáséknál lakott. Náluk is elég sok időt töltöttem Gizivel, sokszor hatalmas lábas káposztáskockát főztünk, és arra rájártunk, amíg elfogyott. Rengeteget dolgozott akkoriban, sok kortársával és fiatal költővel, irodalmárral tartotta a kapcsolatot. Rengeteg népdalt tudott, gyönyörű hangja volt, és sokszor sétálás közben az utcán vagy a Margitszigeten is hangosan csángó kesergőket énekelt. Egyszer a Batthyány téren igazoltatott a rendőr: felszólította Gizit, hogy ne énekeljen, mire ő követelte, hogy a rendőr adja írásba, hogy Budapesten tilos csángó dalt énekelni.

1978-ban megjelent a Magvetőnél *A mondat folytatása* című kötete, a Szépirodalmi Könyvkiadónál a *Kettészelt madár*. Ismert és elismert költő volt Budapesten és Erdélyben egyaránt. Különböző irodalmi társaságokba járt, voltak barátai, de hurcolta magával a traumáit, és az otthontalanságtól rettentően szenvedett. Én nem jártam vele irodalmi körökbe, de sokat mesélt róluk, például Tóth Erzsébetet, Csordás Gábort és Baka Istvánt meg a csütörtök esti társaságot sokszor emlegette, és sok kortársával is jóban volt. Engem akkoriban inkább a színház érdekelt, színházhoz akartam szerződni mindenáron, Grotowski szegény színházát, színházi laboratóriumát tanulmányoztam, Wrocławba akartam menni, de nem volt útlevelem. Egyszer a Toldi moziban megnéztük Gizivel a *Suttogások és sikolyok*at. Én rajongtam Bergmanért, Liv Ullmannért, Ingrid Thulinért, Harriet Anderssonért, ő viszont pocsecsnak tartotta a filmet, „urizáló nagy giccsnek” nevezte, és teljesen elszontyolodott, hogy nekem tetszett. Amikor a ruhatárnál a nyakamba kanyarítottam a hosszú, piros gyapjúsálamat, az egyetlen ruhadarabomat, amire nagyon büszke voltam, Gizi szorosan megragadta a karomat, és mereven a szemembe nézve azt mondta: „Add nekem a saládat!” Egy pillanatra meghökkenem, hiszen volt sálja, de rögtön felfogtam, hogy a barátságomat teszi próbára, és gondolkozás nélkül a nyakára tekertem a sálamat. Mintha nedves kendővel letörölték volna róla a bánatot, rögtön teljesen kivirult, kissé évődött még, hogy nem kölcsönkéri, soha nem adja vissza, és amikor azt mondtam, hogy jó, tartsa meg, örökbe adtam, akkor boldogan belém karolt...

Az 1979-80-as évadban a Pécsi Nemzeti Színházhoz szerződtem, és a pécsi Fiala Művészek Klubjában bemutattam végül a *Zuhanásokat*. Szederkényi Ervin, a Jelenkor folyóirat főszerkesztője mondott bevezetőt az előadáshoz, nagyra értékelte Hervay Gizella költészetét. Gizi sajnos nem lehetett ott a bemutatón, mert akkor is éppen kórházban volt. Hamarosan azonban csaknem egyszerre jutottunk lakáshoz Magyarországon. Gizi az Írószövetségtől kapott Óbudán egy tippopp kis garzonlakást, én a színháztól a pécsi Magasház huszonkettedik emeletén. Megegyeztünk, hogy időnként lakást cserélünk, ha szükségünk van rá. Egyetlenegyszer, 1981 nyarán került erre sor. Telefonom persze nem volt, én a megbeszélte időben visszamentem Pécsre, de Gizit nem találtam a Magasházban, nem találtam sehol. Elvesztette a lakáskulcsot és az iratait, feldúltan egész éjjel liftezett, mentő vitte be a pszichiátriára, mesélte a Magasház portása. Rohantam a Rét utcába, de ott sem volt, Hervay Gizella nevű betegről nem tudtak. Nem voltak iratai, felvételkor Árvai Gabriellaként mutatkozott be, és rövidesen újból a budapesti pszichiátriára szállították. Aztán kiengedték.

Nem találkoztunk többé.

Egy év múlva, 1982 nyarán öngyilkos lett.